

Monografie o literárních polemikách na přelomu 19. a 20. století

Jiří Poláček

polacek@ped.muni.cz

MERHAUT, Luboš. *Cesty polemiky. Význam a proměny žánru polemiky v české literatuře na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2021.

Literární historik, lexikograf a editor Luboš Merhaut (*1961), působící na Ústavu české literatury a komparatistiky FF UK, se dlouhodobě zabývá českou literaturou z přelomu 19. a 20. století. Vedle řady studií v časopisech, sbornících a různých kolektivních publikacích napsal monografii *Cesty stylizace* (1994), na niž volně navázal podobně nazvanou monografií *Cesty polemiky*, jejíž kapitoly už namnoze publikoval samostatně.

V jejím prologu definuje polemiku jako žánr založený na polaritě dialogu a nerozumění. Vidí v ní fenomén přispívající k rozvoji literatury a dalších druhů umění, proto zkoumání jejich podob v uvedeném období pokládá za prostředek jeho hlubšího poznání. V první kapitole rozvíjí charakteristiku polemiky jako synkretického žánru, který působí „prostřednictvím textů různorodého založení“ a úzce souvisí s literární kritikou, přičemž existuje „na pomezí diskurzivních praktik, oborů a společenských kontextů“ (s. 15).

V další kapitole se věnuje diskusím o národní literatuře, literární historii a kritice z let 1886–1888, jejichž aktéry byli mimo jiné Jakub Arbes, Vilém Mrštík, H. G. Schauer, J. S. Machar či Jan Herben. Tématem následující kapitoly jsou polemická střetnutí, která se v letech 1886–1895 týkala revolty mladé generace (často se psalo o „literární revoluci“), realismu, naturalismu, symbolismu a Šaldova syntetismu. Autor sem začleňuje také polemiky, jejichž objektem byl Jaroslav Vrchlický jako „symbol rozhraní dvou etap“ (s. 57), a reakce na Macharovu stať o Vítězslavu Hálkovi, otištěnou roku 1894 v *Naší době*.

Časový záběr další kapitoly je užší, neboť v ní jde pouze o roky 1892 a 1893, v nichž probíhaly polemiky soustředěné na odkaz Jana Nerudy, který byl v katolickém měsíčníku *Vlast* Janem Hromádkou označen za „zuřivce proti náboženství katolickému“ (s. 72). Toto označení spolu s podobnými charakteristikami autora *Zpěvů pátečních* vzbudilo negativní odezvu v řadách českých spisovatelů (viz jejich reakce v *Národních listech* 29. ledna 1893) a na stránkách dobových časopisů. Merhaut tyto střety náležitě interpretuje jako manifestaci dobového vztahu katolické církve a české společnosti.

V následující části své monografie se zaměřuje na problematiku českého symbolismu, chápaného jako směr polemicky zacílený na tvorbu starší generace, současně však implikující snahu o syntézu nové literatury (důležitou roli zde sehrála Šaldova studie *Syntetism v novém umění*, publikovaná v *Literárních listech* na přelomu let 1891 a 1892). Zmiňuje tu hlavní tvůrce symbolismu a vedle F. X. Šaldy nechává zaznít i hlas Arnošta Procházky. Analýza negativního vztahu těchto kritiků tvoří jádro další kapitoly, reflektující léta 1893–1925. Merhaut v ní rekapituluje jejich četné ostré polemiky z devadesátých let, jež pokračovaly i ve 20. století; Šalda svou averzi k Procházkovi promítl i do jeho nekrologu otištěného roku 1925 ve *Varu*. V této kapitole samozřejmě vystupují i jiní účastníci dobových polemik.

Merhaut se poté vrací ještě k sporům o Vítězslava Háalku z let 1894–1895, podnětým zmíněnou statí J. S. Machara, který v ní výše postavil Jana Neruda. Kromě výše z této vrstevnaté polemické výměny kapitola obsahuje cenné informace o mnoha tehdejších periodikách včetně humoristických časopisů. Jistý návrat a zároveň informačně bohatý dodatek představuje další kapitola, jež osvětluje prohlášení Česká moderna, zveřejněné roku 1895 v měsíčníku Rozhledy (Merhaut právem odmítá zavedené sousloví Manifest české moderny). Děje se tak s využitím korespondence T. G. Masaryka a J. S. Machara z let 1894–1896, místy i dopisů jiných osobností.

Svět literatury poněkud přesahuje následující kapitola věnovaná takzvané hilsneriádě. Dne 29. března 1899 byla u Polné na Jihlavsku zavražděna devatenáctiletá Anežka Hružová. Z vraždy, chápané jako vražda rituální, byl obviněn židovský mladík Leopold Hilsner, který byl v září téhož roku odsouzen k trestu smrti (později mu byl trest změněn na doživotí). Tehdy do této záležitosti vstoupil T. G. Masaryk, jenž dvěma brožurami a veřejnými vystoupeními Hilsnerovu vinu odmítal, za což čelil soudním postihům a nenávislné kampani. Merhaut jeho účast v aféře pojímá jako vyhraněnou podobu polemiky, jejíž součástí je důraz na fakta a nadčasový apel na zdravý rozum, myšlení a lidskost.

V další kapitole, soustředěné jen na polemiky z roku 1900, dokresluje charakteristiku generace devadesátých let. Činí tak analýzou polemických vystoupení Arnošta Procházky, F. X. Šaldy, Jiřího Karáska ze Lvovic, S. K. Neumanna nebo Arna Nováka, která se týkala soudobé literatury či třeba časopisu Lumír. Jiného rázu je následující kapitola, jež reflektuje polemiky z let 1905–1910 zaměřené na osobnost a tvorbu Karla Hynka Máchy. Merhaut dále evokuje s nástinem širšího kontextu a se zaměřením na léta 1909–1914 takzvanou aféru anonymních listů, které dostávali někteří čeští spisovatelé a kritikové: Antonín Sova, J. S. Machar, F. X. Šalda, F. V. Krejčí nebo Růžena Svobodová. Probíhala mnohá polemická střetnutí a pátrání po pisatelích (nejčastěji byl podezírán Jiří Karásek ze Lvovic), ale otázka autorství zůstala nevyřešena.

V poslední kapitole autor přibližuje polemiky z let 1912–1913, jejichž předmětem byly dobové výstavy, nové knihy a *Almanach na rok 1914* (zde mohla být zmíněna jeho reedice z roku 2014 a následná kolektivní monografie z roku 2016), probíhaly však i četné osobní spory. V jednotlivých kapitolách figurují vedle zmíněných osobností ještě další spisovatelé a kritikové (Jaroslav Vrchlický, Viktor Dyk, Jiří Mahen, Rudolf Medek, Karel Čapek, Jindřich Vodák či Miloš Marten), a to často opakovaně. Za blok kapitol Merhaut zařadil přehled devadesáti polemik z let 1886–1914, vybavený stručnými charakteristikami a bibliografickými údaji, obsáhlý soupis pramenů a použité literatury, ediční poznámku, rejstřík jmen a dvojí resumé.

Je nasnadě, že monografie *Cesty polemiky*, ilustrovaná reprodukcemi fotografií a různých kreseb, představuje impozantní dílo, které z osobité perspektivy prohlubuje poznání české literatury a literárního života daného období. Potvrzuje někdejší významnou společenskou roli literatury (H. G. Schauer v Literárních listech roku 1891 prohlásil, že je „mohutným činitelem“, jenž „četnými rameny zasahuje do veškerých oborů životních“) a literárních časopisů. Prostřednictvím hojných citátů z časopiseckých článků a korespondence též dotváří portréty mnoha známých osobností a objasňuje peripetie jejich vzájemných vztahů.